

І Н Т Е Г Р А Л
П О В І С Т Ь
Ч А С Т И Н А ІІ

1

НА зборах заводського комсомолу обговорювали графіки ударної участі комсомольців у відбудові 4 домни. Соловейчик спітнілий, закло-

потаний. Валя Колосова веде зібрання. Обличчя в неї все змаране хемічним олівцем, особливо губи. Біленька, але забруднена на роботі косинка зсувулася набакир і випустила жмут покрученої, давно нестриженої чорної коси. Майже весь комсомол заводу знає, що Валя відрощує коси й не дивується, що, плутаючись вихрами, вони вкривають їй уже й плечі.

Арнаутов сидів у першому ряді й малював у бльокноті голову Валі з ключком кіс над очима. Не дивлячись на сусідів, розповідав напівпошепки:

— Заходжу в перукарню... Світ, блиск, чистота, хрест мене накажи... Тринадцять душ перукарів з ножами й одна Дора Михайлівна микається між ними, як Платон у дрібно-сортному прокаті між станами... Їй 54 роки, а вони пацани: — Дорочка, води! Дорочка, убрать! Дорочка... Красота... Авторитетна... як мати божжа... хрест мене накажи!..

Сусіди сичали зо сміху, відмахувалися від Арнаутова, а він малюючи плів про нове якесь спостереження... Розмашисто утрируючи портрета, Арнаутов підписував:

„Голова історичної наради

Валентина Колосова“

Розчеркував своє прізвище в куточку й відірвавши аркушика пускав по руках портрета. Так раз за разом, аж поки хтось не запитав з кутка:

— Дозвольте вопрос доповідачеві. Чому Даниленка знято з нашого заводу?..

Це був той грім у ясну годину, що електризує колгоспників у-молотьбу. Затихли, припинили. Колосова озирнулася на Соловейчика й, прочитавши на його обличчі безпорадну нерішучість, стукнула олівцем по столі:

— Не по существу, товаришу...

— Що?

— Ого!..

Арнаутов умовк брехати. Перекреслив косим хрестом шостого портрета „Голови історичної наради“ і задікавлено шукав того, хто так „не по существу“ звівся непроханий в запальний діловий тон зборів.

Чому Даниленка знято.

Легко сказати! Даниленка, який заряджав, який в першу мішшу хвилину був там, де його раптом треба, який з най-

екладнішого стану знаходив вихід, який купчив круг себе міцний партійний, комсомольський актив, вернув ним і ніхто не міг закинути йому командування.

— Чому? Хто?

Запитувач мабуть зрозумів, що він спросоння бабахнув запитання й мовчав. Замовкли й напружено чекали всі оті „Що? Ого!“ Арнаутов відчував, що він сьогодні лопне.

— Я... підтримую!

— Що ти підтримуєш, Арнаутів? Ти завжди як Пилий... — Валя вдає, що вона тримається, щоб не приснути зо сміху. Напружена тиша нервує, а рішучість Арнаутова дражнила її. І хотілося схопити чернильницю й жбурнути нею в цього розхристаного, чудакуватого комсомольця.

— Чого ж тягнеш жили? — вмоляли очі Колосової.

Соловейчик звівся й вийшов з-за столу президії. Набрал у легені може трохи й зайвого повітря й тут же його випустив. Арнаутов пояснив свою солідарність з товаришем, що запитав про Даниленка.

— Я приспособляюсь до товариша, тобто присоеднуюсь, приєднуюся до думки, що треба пояснити зборам...

— Правильно! Треба! Не замазуйте...

Серед залі підвівся мартенівський цехорг комсомолу. Високий, біластий, очі здушув. ніби вони от-от вирвуться в нього з орбіт. Ряба, писана майка й смуги поту в робочім бруді на шії. Колосова зразу ж махнула йому рукою.

— Давай, Володя!..

Володя дав. Ще міцніше затис очі, руку підняв:

— Даниленко не просто собі Олекса Дмитрович. Ми на Даниленка, як на старого й витриманого, здавалося, члена партії рівнялися. Запалювалися його ентузіазмом, підтримували й он яку кашу заварили. — Володя Ракітін махнув піднятою рукою в той бік, звідки чути було змагання на 4 домні. — Заварили, кашу, кашу, мусимо їсти, розхльобувати.

— Поїмо... — заспокоювали сусіди.

— Постой, бо може й похлинешся... Так, кашу, мусимо їсти кашу. Даниленка знято, значить, було за віщо. Не Таня ж тут справді впливала на бюро райкому. Щось серйозніше. А ми? Ми ж тут. Ми ж продовжуємо й мусимо продовжувати варити ту кашу... Отже чи не слід ще когось познімати слідом за Даниленком?

— І в зсилку його, правильно...

Всі відхнули. Значить говорити „не по существу“ тепер такі будуть. Соловейчик зійшов з свого місця й щось шепотів на вухо Колосовій. Володя вмовк, але стояв.

— Може б знімати треба інших?..

— В сусідні двері треба б...

— Товариші, заспокойтеся!.. — Соловейчик таки зібрався з духом і виступив. Його виступи були завжди діловими й досить вдало побудовані. Була одна хвиля в Соловейчика — кожен виступ

він дуже довго обґрунтовував цитатами з Маркса, з Леніна. Цілком влучні цитати, але слухачі сміються всякий раз, як тільки Соловейчик заходжується їх наводити. Набір цитат, хоч і досить широкий був у Соловейчика, але за 2 роки секретарювання йому доводилося їх цитувати надто часто, й кожен старий комсомолец завчив на пам'ять цитати для всякого випадку. Тому й сміялися.

Але сьогодні забулися за цитати. Чи він їх і не говорив, чи прослухала аудиторія комсомольців, але не сміялися. Уважно слухали. Навіть репліками не заперечували.

Соловейчик теж здивований з такого рішення. Бюро райкома звісно має свої істотні мотиви, але така поспішність... Що це означає? Тут треба бути обережними, щоб не вдатися в другу крайність, та ми, мовляв, комсомолія заводська мусимо бути й послідовними. Треба, щоб присутній тут на зборах, член бюро райкому товариш Денисюк зробив точну інформацію...

— І вніс ясність...— додали збори.

Голова зборів, Валя Колосова, одразу ж і запропонувала:

— Слово надається членові бюро райкому, товаришеві Денисюку.

А що міг сказати Денисюк, коли серед протестуючих членів бюро він найупертіше стояв на захисті Даниленка.

—... Не заперечую, що комсомолія має право цікавитися рішеннями...

— Та ми з ним...—хтось вирвався в залі. Денисюк продовжував трохи хвилюючись:

—... Даниленко себе трохи поставив між райпаркомом і заводською адміністрацією.

— Правильно поставив...

— Безобразія творяться...

—... Товариші, дайте я закінчу свою інформацію. Даниленко правильно розумів процес, але ставив його нетактовно, надто руба... До того ж у Дмитрівському райкомі треба було доброго оргінстра. Звісно, кращого оргінстра як Даниленко...

— А в нас хіба не треба оргінстра?

— П'янствують...

— А з ЦК погоджено?

—... На крайній випадок райком може повідомляти ЦК пост фактум, товариші.

— Паганий фактум. Центральний комітет не погодиться. Товариш Валя, дай я скажу!.. Цека не згодиться. У нас, товариші, прорив нечуваний, прорив не лише виробничий, а... моральний прорив. Читали, що сьогодні преса про нашу міліціонерів пише? А бригада папаші Колосова розпущена вже. Тут щось не так, товаришу Денисюк. Бровченкову діловодшу лишили непорочною... Адже відомо всім, з ким вона і як себе тривала... Тьфу! От що. В районі не все гаразд. Чи не знали тут Даниленка з-за чогось іншого...

— Може заваджав кому, товаришу Ракітін...
— Може й так... Товариші! Тут нема чого жувати жвачку, давай по чесному, по-комсомольському розмовляти.
— Давай! Дайш!..

Ракітін уже нервував. Він малював картини таємних заводських балів на Кутейнікових хуторах, про які напевне знали і відповідальні керівники району. Ракітін вигертав усього себе й якого бруду назбирала ця зовні витримана, роботяща істота. Таке вражіння, ніби людину довго напували брудним трунком та годували всякою їжею. І шлунок відмовився...

—... Але, товариші комсомольці! — перевів тон цехорг з мартену. — Наша організація має величезні заслуги перед партією й владою. Хто ще з нас не пам'ятає знаменних днів пуску заводу після консервації? Якої незміряної роботи треба було проробити, щоб зрушити косність, щоб такі перемогти ту ворожу думку, що завод треба ліквідувати... І партійна організація перемогла. Чому ж вона тепер не перемагає прориву й рятується такими нікчемними засобами, знімає краших з-посеред своїх рядів? А тому, товариші, що тоді було одно діло, а зараз друге. Тоді керівництво було зацікавлене в наших загальнополітичних проблемах, а зараз... воно одірвалося від партійних мас, відірвалося від Цєка. Перші успіхи районування запаморочили нашій районській верхівці голову. Вона безконтрольна, робить чимало глупства, політичних ляпсусів... Який моральний стан району?

— Ну годі вже... Розійшовся.

— Не годі... Я вношу пропозицію... Он затіяли з 4 домною. Адже ми тепер не можемо на півдорозі спинитися! Встановили конструкції естокади, замовили машини для НЕС'у, віділляли все литво на розливну машину... Що це вам, дурнички? Спиніться по тепер. А Даниленко був тим запальником, що живив нас, живив усе пр'ґресивне в заводі... Суботниками відробили вже понад півтори мільйони витрат за кошторисом. Га?.. А тепер...

Ракітін, як не плачучи таки вмовк.

— А де ж твоя пропозиція? — запитала Колосова, схопившись.

— Протестую!.. — вирвалося в Ракітіна, й він закашлявся довгим кашлем, як захлинувся.

— Протестуємо, правильно!..

Нехай збори не закінчено і графіки залишилися на другий раз. Але оте „протестуємо“ гучно полялося з цієї залі й забилося в цехах у машинах.

— Протестуємо!..

В цехах як струмись людської енергії контактував через машини, через печі, через металъ.

— Комсомольці бузять... У комсомольців язики розсвербілися...

Протестуємо.

Другого дня на змінних партійних зборах відчитувався Аджаров, Денисюк, Бровченкова... Відчитувалися, шукали причин прориву й відчували, як хлестав цей прорив їх. З якого боку не пробував заходити Аджаров, прорив на „цю ідею Даниленка“ звернути було не можна. Аджаров більш-менш спокійно міг домогтися, щоб на секретаря партколективу було тимчасово обрано Денисюка. Ідучи з райпаркому на ці збори, Аджаров запропонував кандидатуру Бровченкової, але на зборах про це й говорити було не можна. Спробував був поскаржитися на „бузу комсомольську“. Збори спочатку всміхалися, потім мовчки солідаризувалися з комсомолом, а коли хтось пустив репліку з залі:

— Самокритика, не замазуйте...

Збори вибухнули. Тільки по партійному розм вляючи Аджаров зміг утриматися. Треба було раптом погодитися на пропозицію обрати секретарем Денисюка, продовжувати виконання наміченого ще за Даниленка проєкта четвертої домни й показово судити міліцію.

Лягаючи перед світом спати, Аджаров глибоко й важко відхнув:

— Чорт би його брав з Даниленком... Не обдумав Костя Аджаров. На цьому неодмінно влетить. Партієць він добрий. Не обдумав...

У вухах крізь сон чув шипіння погрозливе:

— Протестуємо!...

II

Під визерунковими консолями — фермами нової естокачі до 4-ї домни Маньковський зробив чекальню для змін. Довгий коридор, обшитий щільно дошками, з вікнами з обох боків. Поруч вікон двері на віддалі десяти метрів одні від других. Над проходами в двері, над вікнами — дошані козирки. В чекальні світло. З обох боків понад віконню по ряду столів. На кожному вазончик з живими квітами, карафка з водою, газети по стінах розклеєно, в декількох місцях газети вставлено в розщеплені наливки й повиткано в затійної моди чавунні підставки. Понад півтисячі ударників сидить за цією сотнею столів у довжелезному коридорі чекальні. Дівчата лад дотримують, змітають недпалки, міняють воду, збирають нед їдки по столах. Вони теж звиклилися в ударну четверту й хоч цією сумлінною роботою допомагають її успішній відбудові.

І дивна річ. Зайшовши до чекальні, робітник вмикається в манівний тут культурний лад. Він відчуває себе часткою цієї прямолінійної збуджуючої системи. Сідає на пригвинченого до відлоги стільця й з задоволенням чекає чергового голосу в репродуктора:

— Шоста — зміна — приготуйся.

— Зміна на вахту...

— Раз... два... три... — і так ритмічно чийсь міцний голос відраховує до десяти. За десятим разом припинене для змін життя на домні, на ковперах, на естокаді — скрізь оживає. Ніхто не має права спізнюватись. Рахунок „десять“, мусить кожного застати вже за зарані, в штабі, призначеною йому роботою. Десятники, практиканти, майстри на льоту ловлять своїх ударників і вказують місце роботи. Змагання пішло між ними. Комуніст-практикант змагається зі старим Колосовим. Практикант на слові „сім“ кричав „готово“, а Колосов ще перед цим останнього прилаштував до місця праці. Життя шалене, гонитка за секундами й така чітка напружена система. Відробивши свої 2 години, кожен ударник збігав з рихтовання з повними захвату, енергії грулями. Він відчував задоволення, що свою частку в 4-ту домну він віс сумлінно й з почуттям радості...

Так працювала машина, заведена волею цих тисяч.

Арнаутов працював сьогодні у 8 зміні, тобто о 4-й годині ранку. Боячись проспати, він прийшов, коли саме корком вилітала в усі двері з чекальні сьома зміна. Власне, вилітали рештки, бо основна маса ще за покриком „Сьома приготуйся“ купчилася вже біля сходень і чекала лише отого:

— Зміна на вахту! Раз-з...

За рахунком „чотири“, — в чекальню ввійшов Борка. За столами де-не-де сиділи комсомольці з його зміни.

Восьма зміна — надударна, зустрічна, комсомольська зміна. Арнаутов — бригадир монтажної бригади на шихтовому конвеєрі „Маньар“. Арнаутова винахід в життя втілив проєктний геній Маньковського, й його апарата названо спільним їх ім'ям „Маньар“.

— Красота, хрест мене накажи... — Арнаутов обсмикнув на собі робочу, недавно випрасовану блюзку, зробив жест перед убиральницею в білому чистому халаті й зманірічав:

— Дозвольте представиться...

Убиральниця також утрировано зробила реверанса перед Арнаутовим і пішли змінятися.

Де сидав Арнаутов, його обліпляли, як матку бджоли. Борка вмів за всякого настрою знайти „провідну нитку“, й нікому скучно не буває з ним.

— Знаєте, братва, як глянеш оце на квіточки та отих дівчаток, так просто культурою від тебе так і попре...

Хтось відчув іронію в цих словах і спробував захистити цю спробу прищепити самодисципліну в оточенні, в поводженні... Арнаутов і слухав не так, як інші. Нарочито підкреслена увага, задумливі очі, молодецьке задьористе обличчя. І присутні нестримано сміялися...

Ввійшла Валя Колосова зі своєю бригадою дівчат горновиць. Комсомольська бригада гучними вітаннями зустріла її. Колосову посадовили з Арнаутовим.

— Бригадирам місце...

Арнаутов розповідав:

—... Стою за столиком на телеграфі й поспішаю написати ті троє щоденних слів Даниленкові: „Працюємо прежніми темпами“. Стоять черги людей, кожен, аж синіє, щоб швидше... а тут якийсь інженер з накрашеними губами...

— А покинь ти свої брехні! — перебила Валя. — Ось газета...

— Нехай докаже...

— Товариші! Розберім газету, а анекдота після закінчення четвертої домни! — Валя ткнула пальцем на нову „Донбаську Правду“, що її тільки що поклала на стола нова зміна вбиральниць.

— Я похапцем проглянула. Там такі діла про наше місто.

— Дайош, на бочку!

Валя Колосова стала на стілець, розгортаючи газету. З інших столів поспішали до гурту, або хапали в себе ту ж газету й бігали очима, шукаючи те, про що говорить Валя. До гурту пролазив заспаний, захеканий Соловейчик. Він гадав, що проспав свою зміну.

— Ти мені, пацан, гляди, — зустрів Соловейчика Арнаутов. — Тут ти мені не секретар, а член моєї бригади й зривати зміну... — Арнаутов груди колесом поставив.

Його обірвали. Колосова голосно прочитала:

„Перебудуймо роботу міліції“.

„Останні події в Райгородській міліції: факти розкладу міліції з очевидністю говорять, що апарат міліції не вправляється з перебудовою роботи. В деяких частинах міліцейського апарату немає класового чуття. В Райгороді штрафам підлягають пропорційно всі соціальні групи. В органи міліції протискаються класово-ворожі елементи. Про це свідчать систематичні крадіжки з боку деяких міліціонерів...“

— Стережуть робоче добро... — зіронізував хтось.

... Ми маємо розклад серед окремих осіб комскладу, хабарництво, покражі, знущання з арестованих, зажим самокритики в рядах Райгородської міліції“...

Валя читала рядок за рядком ганебного послужного списку про свою міліцію. Її нервування передавалося слухачам.

... Нелостатня робота профосередків та партійних груп серед міліціонерів... Замість боротьби з розкладом, вони втручалися в стройову і оперативну роботу... Все це...

... Не діставши потрібного виховання, піддалися під вплив міщанського оточення, опинилися в полоні у класового ворога... пияцтво.

... Вдаримо по болячках. Знімемо хвилю здорової самокритики...“

— Це вам, товариші, зразки роботи нашої міліції. Робітники заводу викрили розкладницьке багно. Але нашу бригаду чомусь розпущено. Треба помагатися. Ось:

— ... За наявності такого розкладу, що його викрито в Райгородській міліції, чистка її мусить проходити під гаслом ма-

зового контролю й уваги. Але це якраз і обминає комісія по чистці. Вона навіть антирадянськими вихватками міліціонера Заверднева, його грубістю на службі не зацікавилася. Комісія зовсім викинула з уваги краді з боку деяких міліціонерів. Робітникам заводу Колосову та Вахтадзе не дали повністю висловитися й бригаду розпустили. Старшого міліціонера Голоспінєнка, що зараз перебував під судом, комісія не викликала для перевірки...

— Сьома зміна приготуйся...

Зміна шарахнула в усі двері. Валя рвучко кинула газету на стіл і на ходу поправляла свої розгвинчені коси, заправляючи їх під косинку, сьогодні вже червону. За дверима почула:

— ... На вахту, — пролунав дзвін.

Пробігаючи мимо рихтувальних східців на естокаду, почула репліку Арнаутова:

— ... То все рівно доскажу іншим разом про інженера з нафарбованими губами.

Репродуктори гриміли серед заліза:

— Раз... два... три...

А ранком наступного дня в своїх кабінетах нервували люди. Кращенко чотири рази підходив до телефона і на відповідь центральної не знав що сказати. Розумів, що йому конче треба до когось поговорити.

Ці крикливі рядки в газеті посіяли в ньому тривогу. Як капітан ненавидить на обрії неба прекрасні визерунки хмар, так боявся цей „капітан“ хмаринок на чужому йому небі. Його небо було чисте, як сльоза. Газети, робкори чистять міліцію. Треба б радити, використати, але „капітан“ нервував.

Викликав до себе Шушак і Афферіна. Наджидаючи переглядав якісь папери в спідній шухляді й добру половину з них рвав. Рвав завзято, з почуттям неповного задоволення своєї мстивої натури. Були й такі папірці, що, намірившись розірвати їх, Кращенко припиняв порив, знов перечитував папірця й клав на куточок столу під книжку „Імперіалізм як новейший етап капіталізма“.

Шушак увійшов не постукавши, і Кращенко підскочив на стільці як опшарений.

— Фу-у!.. Ви, Корнелій Дмитровичу, завше мені вкоротите якусь частину віку своїми несподіванками... Сідайте. Мусить ще зайти Афферін.

— Доброго здоров'я, Борис Владимирович! Рудницький теж прийде?

— Я не викликав. Та й небезпечно... Поговоріть з ним у цеху.

Кращенко знов підійшов до телефона, вилаяв телефоністку, що вона його турбує:

— „Центральна“, „центральна“... Знаю, що центральна. Інколи вас не дозвешся годинами, а тут не встигнеш трубки до вуха донести, як уже „центральна“...

— Шушаківі ткнув у руки листа на сталіному кольорі паперу писаного. Дістав з-під „Імперіалізма“ ще декілька таких же й передав їх Шушаківі.

— Натє, Корнелію Дмитровичу, мене вони непокоять.

— Що сталося, Борисє Владимировичу? Ви мене лякаєтє..

Кращенков дав газету з червоними олівцевими смугами на сторінці: „Гонімо клясового ворога з робітничо-селянської міліції“.

— Дякую красно.. Я теж ось. — Шушак витяг з кишені ту ж газету, тільки з синіми олівцевими смугами на тій же сторінці і встав з м'якої ременем шитої канапи. В двері постукав Аффєрін.

— Можна, Борисє Владимировичу? А-а!.. І їх превосходительство тут... Так рано ти до начальства потрапив.

Аффєрін недолюблював Шушак за в-го впевненість і носозадирательство навіть перед своїм же братом інженером, але видивши один раз у Сухокобилєнка на брудершафт, він умисне підкрєслявав отє „ти“. Шушак відчував іронію і в „превосходительстві“ і в „ти“, і в самім тоні мови, але він на те вважав себе культурною, інтелігентною людиною, щоб не дати відчуті, що йому це не подобається. На роботі він завше відчував залежність доменного цеху від нестачі кокусу, підтримував це, задушковував і Аффєріна називав „хазяїном“.

— Пробач, хазяїне, сьогодні я дійсно ранувато.

— А я таки сам збирався... Розумієтє, ось сьогоднішня газетка тут розпочала... Всякі комісії почнутьсє, „клясовє чуття“ тут...

— Що й говорить, хорти чистої крови. „Чуття“ їх не обдурить... Сідайтє, Романє Давидовичу. Газетку заховайтє. — Кращенков пі-ніє стільця до канапи й сів проти двох завідувачів цехами. Аффєрін таки розгортав ту ж газету з міліцейською сторінкєю.

— Та киньтє ви... Ось... — Кращенков не витримував. Різким жестом кинув із столу на руки Аффєріну газету зі своїми червоними помітками. Шушак ховав передані йому дорук листи.

— Треба бути обережними. Ви правильно тут нащот „клясового чуття“. Кому скрутитсє, а нам з вами... „будь готов“. Я про це тільки й хотів... Та заховайтє ви свою газету ради господа, Романє Давидовичу.

— Я, Борисє Владимировичу, тільки хотів ось тут прямий натяк: уявіть собі, а-єм: „піддалися під вплив мі-шансько-го оточєння, оцинилися в полоні у клясового ворога“. От, уявіть собі, куди гнуть...

А тут і собаку зарито...

— Ми вже й це читали... Треба, щоб це „оточєння“ таки було „мішанським“. але щоб ми були збоку. Я за тим і скликав вас... Як схочєтє, так і робіть, але зробити треба. Он „оточєння“ Андреа... Туди треба перекинути удара... Андреа, чужинці, пар-

тійна стенографістка, голова міськради Бровченкова Аджаров був потрапив тоді на хутора — ось куди треба бити!... Розумієте? Ми собі специ. Не смій спедеїдством заніматись, сам... Сталін сказав: О! А пробний номер з вибухом батарей доведеться відтягти... Гроші дали?

Афферін кивнув головою.

— Узяв?

Знов кивок голови.

— Скільки?

— П'ятест за кожух один списати...

Кращенко зробив пародію на поємішку, бо очі горіли:

— Списуйте йому кожухи, списуйте чоботи... Чибаш не підведе, але.

— Звичайно відтягнемо...

— Робкора свого напосудьте. По „самокритиці“ нехай кваліфікується. Підсиपाєте йому фактів з „класового“ лагєря. Ах, оця мені історія з міліцією... як невчасно. Того чорта збулися, тільки б діяти... А вони гонять. Маньковський... У-у, цей Маньковський! Рудницький гроші взяв?

— Взяв, але в цехах бузять. Мовляв, хто робив, а хто подяки державні має...

— Нічого. Вам, Корнелій Дмитрович, треба в консультації активніше працювати. З двоковперного дуття здається вийде скандал, але щодо конусів естокади... Робить то його треба. Це й витрачає державу й нам колись служитиме, тільки...

Нервували ці технічні керівники заводу. Нервували, кидалися газетою, непокоїлися з найменших дрібниць.

А в кабінеті секретаря райпаркому теж не було покою. Газета з міліцейською сторінкою, як пекельна машина, підложена спритним злочинцем під ліжко. Ще вчора, позавчора та ж сама газета тільки інформувала, що в Райгородській міліції викрито деякі зловживання з дисципліни та крадіжок, а сьогодні такий удар...

— Такий удар! — шепотів Аджаров, чекаючи на Сухокобилєнка та Некрасова. — Такий удар, — ходив ламаними ступнями по кабінеті, інколи позирав на покреслену сторінку газети й час від часу бив кулак об кулак.

Увійшли Некрасов, начальник міліції та Кучеренко, Аджаров холодно привітався й сів на своє місце, під написом: „секретар РПК“.

— Ну, дострибалися, голубчики? — запалив цигарку, сховав коробку з цигарками в кишеню й знов пішов по кабінеті. — Доблагодушествовали? На шипке все спокійно...

— Ти, Костя, давай толком, і цигарок не ховай... — Некрасову здалося, що Аджаров помітно маневруючи, хоче в цій історії бути в стороні, й від цього припущення йому моторошно зробилося. — Це чорт зна що! Робиш, робиш ніч і день... А тут тобі якийсь, з дозволу сказати, робкор...

— Тут, Оксентію Гавриловичу, навіть і не робкор. Всяка сволоч контрреволюційна... Пострілять гадів мало! Та я їх стільки в двадцятім році... На орена заяву подав, а він сволоч усякий. Я цього так не покину... Це даниленківщина, загібчики...

— Постой, постой, Сухокобиленко! Покищо газета тебе лав. В цехах ще робиться? У Маньковського вже окремі бригади „імени боротьби з розкладом у міліції“. Цілі бригади, розумієш?..

— Бригади, так що? Значить я контрреволюціонер? Та я з Голоспіненка шкуру здеру!.. Це ти бригади організуєш? Теж за Даниленка?..

Кучеренко відбив на своєму обличчі весь жах такого повороту справи. Він давно вже остерігається Сухокобиленка, а особливо з того часу, як Некрасов надіслав йому свої старі м'які меблі. Треба ж було, щоб саме він був у ту хвилину в Гольдберга на прийомі й з вікна бачив ту злощасну перевозку меблів. Тепер переслідують його таємничою мовчанкою і безумовно таки влучить хвилину, щоб використати цю його помилку...

Аджаров директивно говорив. Даниленківщина тут, мовляв, ні до чого: одне діло політика, інше — уголовщина. Нема чого чіпляти до речі й не до речі до Даниленка ще й це. Не час тепер винуватих шукати, коли треба самим виправдуватися...

— Виправдуватися, поняли? Голоспіненко... чорт по йому. Ще й ту парочку другу приліпити до нього. Бровченкову ми негайно знімаємо за діловодшу. До речі, чоловік секретарки такий скандал заварив: поїхав на село й повернувся вночі, ну й застав, конешно.. Побив вікна з дружиною свого конкурента. Словом з Бровченковою кончено — сьогодні виїжджає. Доведеться тобі, Некрасов, виступити серед робітників за прискорене закінчення 4 домни, НЕС'у... Похвали Маньковського, пошкодує, тільки обережно, за Даниленком... або не треба шкодувати...

— А шкідництво...

— Яке шкідництво. Це справа Брагіна. Адже... Да, Кучеренко!.. або ладно... Сухокобиленко мусить статейку самокритичну надарпати. Справді в нас у районі „діла“ повелися. Пр'являються... Але не треба робити паніку. Поменше паніки. Я маю сьогодні ж говорити з комісією по чистці. Туди Колосова й Бахтадзе... треба вести, та від женщин когось... Треба жінок висувати... А то ми одну висунули на голову міськради та й та... Ну, есть, пішли...

Міліцейські діла тривожили район. Почувалося, що говориться не все. Ще тільки починається, дошукуються. А вловлять за непригладженого хвостика — стережися — зірвуть і шкіру...

III

Учора Бобров поліз до французів на риптовання. Почали доходити до нього чутки, що Андреа справді щось дивовижне

робить. Все старіше інженерство заводу заговорило, що Андреа дійсно покаже зразки останньої світової техніки. Прочищаючи з бригадою покищо тільки газоходи в своїх трьох домнах та створивши цілу лабораторію шихти для кожної зокрема домни, Бобров починав розчаровуватися в доцільності такої раціоналізації. Єдине лишалося — це інтеграл паливних коефіцієнтів. Успішно вивчаючи в котрий уже раз математичну філософію Декарта, Бобров усвідомив, що його інтеграл сягає за межі „істинної дедукції“ Декарта, його „*ego, ergo sum*“. Ні Бойл, Маріот, ані пізніший Тейлор не змогли допомогти Андрію Ільчу в розв'язанні такої складної математичної формули, з якою довелося йому зливатися в практичній роботі. Звичайнісінька собі грудка руди. Розітри її на порошок — загасить піч, поклади великими шматками — скоро й нерівномірно в своїй масі „вгорає“, зменшується відсоток доробку від кількості руди, недостатня інтенсивність печі. Знайти „середній“, нормальний розмір, постійний стандарт грудки, але... які ж найменші, які найбільші межі, від яких шукати цього стандарту. Може комусь здається це так просто. Може сміються з нього, з Боброва, що на інтегралі сів. Перший-ліпший математик вирішив би надто просто: найменшу грудку взяв би для вирахування як нуль, а за найбільшу — максимально допустиме грудку в праці домен, поставив би ці величини в границі визначеного інтеграла й готова, знайдена потрібна величина грудки. Але...

Але молекула руди не нуль, але енергія атому, але флюскі, кокс, склад повітря, форма лежачі, норма тиснення, дуття...

Але... Але... Але...

Речі відомі, осяжні, та в формулу інтеграла їх зараз не подумавши добре — не втиснеш. А станеш втискати — спробуй у які елементи формули. Адже вона як кавчук. Другий диференціал, від тангенсів кутів зведеного периметру грудки залежить від об'єму грудки, але об'єм — це ж і треба знайти... Допоміжний інтеграл термічного тиснення в домні на рівні фурм вимагає ще критичнішого до себе ставлення, болай хоч би й того, що цього інтеграла Боброву пощастило порівнюючи легко знайти...

Бобров свідомо абстрагувався від хемічних розрахунків шихти, щоб ні чинники не заважали йому знайти загального емпіричного коефіцієнта-інтеграла для всіх руд, коксів, флюсів. Спробувавши поворушити в собі несталість хемічних стандартів Боброву здалося, що він згорить сам в цих вишукуваннях якихось постійних формул. Ні окерманівські теорії, ані тим більше претенційні пляцівські практичні дані не переконують остільки, щоб з них починати. Єдині діаграми „ізокалів“ Гау-Баба, содай свою науково-ефектною зовнішністю привертають увагу Андрія Ільча. А чи можна й на них положитися в такій відповідальній і вирішній роботі з інтегралом?

В такій марудній математичній атмосфері, обвішаний діаграмами, облакнений рахівними автоматами, працював головний технолог заводу Андрій Ільч Бобров. Перейшовши етапи Окер-

Другий поширений пленум
ради ВУСПП

Перше засідання Секретаріату ВУСПП обраного другим поширеним пленумом ради ВУСПП
(з права на ліво): Я. Городської, Іван Ле, Г. Шишов, Р. Кушнарьов -Пример, І. Микитенко,
С. Щупак, І. Кириленко, І. Фефер, П. Усенко

манів, Плєців та інших, він мусить йти далі. Мусить відходити від клєсиків, не минати революціонерів абстрактних наук.

Андрій Ільїч усім своїм багаторічними математичним досвідом наліг востаннє на Айнштайна. Теорія відносности тільки врятує Боброва від неслави. Інтеграла чекають...

Тим то так занепокоїла його чутка про 5 домну. Тим то з таким трепетом він лазить на риштованні й оглядає кожний деталь складної системи турбоповітродува, що мають подавати силу гарячого й холодного повітря в домну. Складність полягає в автоматах, що мають регулювати такі часті зниження температури в домнах.

Бобров спинав зір на блискучих поручнях, кермах тощо й той блиск гіпнотизував його. Йому збігло на думку, що формулу блиску він не взяв до уваги в своєму інтегралі. Адже глянець впливає на віддачу тепла...

— А може я стаю маніяком? Чому газети вмовкли про інтеграла?.. — Бобров уже за риштованням 5 домни вихопив з кишені газету й розгорнув її. Так щодня він розгортав газету й стежив, як спадала цікавість до його інтеграла.

В газеті про інтеграла й про три домни ні слова. Перша сторінка кричала про зложивання в міліції, про розклад, пияцтво. Другу сторінку зайняв Маньковський. Перекличка бригад, дискусія про ковпери, бій за розливну машину. Третя й четверта сторінки присвячені району, вугіллю, міжнародньому стану.

Про інтеграл ні слова.

— Інтеграл. А хто вони? Хто оці Даниленки, Маньковські, Воркуни, Арнаутови, Ністрати, Колосови?.. Хто вони? Малюсінька непомітна в великому загальному частка! — і доходячи до риштовань 4 домни Боброву збігло на думку математичне визначення цих безліч одиниць: — це диференціали праці, культури... Безкінечно малі одиниці...

— Го-оп... — розбудив Боброва робочий поклик на риштованні.

IV

Вперше Андрій Ільїч потрапив на це будівництво. Ніколи й ніде він не висловлював свої думки проти такої головоломної спроби. Як член консультативної комісії, він висловлювався й голосував за це будівництво тільки з міркувань бути проти Андреа. Андреа так уперто й настирливо заперечував проти „цього експерименту“. В акті комісії по ухвалі проєкту Маньковського є навіть окрема думка Андреа, а також і зауваження Кращенкова й Шулака. Бобров цілком солідаризувався з Маньковським, але в відбудову 4-ї домни власними силами та ще за таким „диявольським“ проєктом — він не вірив. До того ж у комісії було лише шкід проєкту. Деякі деталі так „засекречені“, що й на сьогодні Бобров не уявляє собі, що це робиться.

Перед ним двоє жерл, майбутні колони ковперів Маньковського. Вони пов'язані між собою системою клепаних рур, що дає підстави гадати про їхню погоджену, консолідовану роботу. В середині цих диких розмірами й формою колон ішла гаряча робота футеровників. Боброву здалося, що в жодній системі ковперів, ще з часів їхнього винахідника не було чогось подібного до цієї складної системи сплетінь димо-газо-повітроходів.

— Безперервне дуття...— пригадав Андрій Ільїч відходячи.— А жаль... Хороший парень Маньковський. Сяде маком...— згадав, як знущаються, висміюють це безперервне двоковперне дуття Шушак, Рудницький та і сам Кращенко, як обрекли вони його на повал.— Сяде маком... Жаль Маньковського..

На стовбурі домни встановляли суцільний верхній вінець. Чотирма бльоковими приладами зняли його наверх, і зараз вінець вишмигований висів над панцирем домни, чекаючи на свою присадку. Присадкою керував сам Маньковський. Організовував його приварювання старий Колосов.

Привітно вітався Маньковський до Боброва. За гамором, шумом не можна було вчути його слів, але Бобров догадався, що Маньковський дякує йому, що так вчасно завітав. Нагнувшись до вуха, Маньковський прокричав:

— Ми вирішили не нютувати, а зварити електрикою вінець з панцирем... Цього може й не роблять, та ми спробуємо.

Боброва це не здивувало. Він тільки махнув рукою, мовляв:

— Робіть як знаєте... Все одно вся ваша робота — загальний експеримент... Шкода тільки матеріялів, а робота сила... дурняк...

Вінець спустили на панцир. Бобров тільки тепер оцінював ту гігантську роботу, що її проробили ливарі, відливаючи вінець. Згадав, як крикнув тоді на обслідуванні Ністрат:

— А ми віділлємо...— й зараз жажнувся. Тепер він розуміє й вірить, що газета не брехала, визначаючи десятки тонн металю, вилитого в форму на вінець.

Андрія Ільїча морок брав, констатуючи роботу цих людей. Він не встигав переварити, логічно обґрунтувати одного процесу, як помічав, що за тим процесом пророблено вже цілих три. Тільки не посаджували вінець, ще не зняв практикант нівельовочної рейки, як уже вибухнули перші блиски електрозварників Колосова. Величезна стальна яма ревла, як струна від енергійного смика. Внизу до середини вже доходили футерівники, з боків наготували консолі для колошникового помосту.

Бобров здригнув. Не холод і не огида його пройняла. Лихоманка роботи, як годинникового механізму, його злякала. Відвертаючи очі від яркої вольтової дуги в чотирьох навхрест розставлених електрозварників, Бобров відчував, як плавилася криця панциря, вінця і з звуку стовбура домни визначав кількість привареного. Звук поволі хроматично звищувався й чистішав. Відзвуки репнутого чавуну, джмелиним дзижчанням цього гіганта-джмеля переходив до невловимого, вмираючого свисту. На естокаду Боброва провів сам Маньковський. Зосереджений

рухливий він ледве стримував себе, щоб не побігти. Видно було, що ця людина мало й недобре спить і одвикла повільно ходити.

— Тут, Андрію Ільїч, все гаразд... — скаржився Маньковський. У нас лишилося двадцять шість день, а ми вже маємо домну. Ми монтуємо шихтоподавальні механізми, на новій майже закінченій ескаді бункера камери колошникового пилу, дробильня, сортувальня — все це закінчуємо. Розливна машина нас теж не затримає, хоч і найбільше вона відстає. Нас непокоїть НЕС. Відстоять то нам його пощастило, устаткування закордонне нам замовлено, в інших будівництв беруть, а нам дають. Але зрозуміла річ, що за двадцять шість день ми його мати не будемо. А монтаж? Ось де ми сядемо.

— Спробуємо стару силовню натиснути...

— Ось про це я й мав вас просити, Андрію Ільїч. Через двадцять день нам треба повітря, треба енергію. Через дві декади. Вплиньте на головного механіка, щоб приготували запасного компресора й таки зламавши традиції пустили його для нашої домни, виключно для нашої.

Боброву стало чомусь приємно відчувати, що він стане в пригоді цьому „потенційно“ великому чоловікові. Дивився на енергійне, молоде лице Маньковського, відчував тиск його дужої руки на прощання, й сум, заздрощі охопили його.

Був він Бобров молодим інженером на цьому ж заводі. Відчував таку ж повноту сил, молодість, але... Куди, кому віддав він ці сили? Понад три десятки років уклав на виробництво, корився начальству, протестуючи проти нього у себе в подушках, і ніколи не відчув такого задоволення, яке відбивається буквально в кожній жилці на скронях, в кожній нірці тіла цього комуніста-інженера.

А тепер? А інтеграл?

Бобров злякався глибокого, але впевненого відчуття: його інтеграл спізниться для четвертої домни.

На східцях, біля ряду бункерів для шихти Андрій Ільїч приплюск до поручнів і перечекав гураган зміни. Люди йшли як на пожежу і дивне діло: більшість їх встигала вклонившись привітатися до головного технолога Андрія Ільїча Боброва.

Без краю тяжко. Чому він не з ними? Чому тільки спостерігати мусить, а не творцем його стати.

За прохідною вирішив зайти до Гольдберга й попросити зарадити хоч манісінкою дозою його давню хоробливу звичку морфініста. Не інакше, як помітивши лікаря на проспекті й тільки не усвідомивши цього, він згадав про Гольдберга. Бо Йосип Йосипович був перед ним, всміхався й чадив своєю люлькою. Насунувши бриля на очі від сонця, Гольдберг здавався на піжонистого нареченого. Тільки трохи згорблений стан та голос видавали його літа.

— О-о! Андрій Ільїч! Товариш технолог, як наше самочуття? Скільки зим, скільки весен не бачилися...

Бобров страждально привітався. Це страждання в очах морфініста, на обличчі, в голосі, в манерах тримати себе, були так відомі Гольдбергові, що він в ту ж хвилину їх розгадував. Всіма засобами відтягав неминуче.

— А тут новина, Андрію Ільїч. Ми як у лісі живемо. Уявіть собі Касю Зіненкову...

— Припустим, що я її уявляю, милий докторе: високе, кістляве одоробло, дуже подібне до її матері, тільки в тисячу разів безобразніше...

— Та-та-та-та! Додайте ще й мавпувате обличчя, чоловічий голос і верблюда злість... Все?

— Ніби повністю. Але ви щось цікавіше хотіли сказати, Йосипе Йосиповичу.

— Ота сама дочка її... Пам'ятаєте, я писав вам до Корсак-Паю. Від цього раціоналізатора. Гутьюю ми її граючись звали. Хороше й потішне було дитя...

— Ну?.. — не терпів Бобров.

— Приїхала.

— Да? Ви бачили?

Гольдберг разреготався.

— Ви теж бачили, дорогий Андрію Ільїч. — І пригнувшись пошепки пояснив:

— Партиїна, стрижена, активна... заводська стенографістка...

— Що-о?..

Доктор узяв Боброва під руку й уже спокійно й з почуттям великої послуги додав:

— Маю запрошення. Кася вихідна. Зайдімо, Андрію Ільїч. Ми так зморюємося на цих темпах... — лікар повернув голову на заводський гамір і якимись зморено-посоловілими очима дивився на риштовання, на димарі, на корпуси. Не бачив він їх, і в слові „темпи“ було вкладено щось велике для нього, страшне.

— Ми так зморюємося на цих темпах, — мимоволі раз за разом шептав Андрій Ільїч, ледве-ледве добираючи змісту в інтонації лікаря.

І захотілося до Касі Зіненкової.

Бобров раптом відчув себе молодим у ті давні далекі роки. Легко й дуже відчував себе в сідлі на гарячому „Фарватері“! Мокра й парка шия в коняки так і просить пестошів долоною... Андрія Ільїча зустрічають, розпитують, смікають:

— Чаю? Молока? Яблучок? — догоджали всі шість жінок наперебій.

Кася. Такою скороспілою вертихвосткою покинув її Бобров.

„Іграть в пошуду“ — збігло грайливе й миле визначення Касі. Бобров усміхнувся. Махнув рукою на пропозицію лікаря ніби все вже пропало.

— Да — да! Пішли, Йосип Йосиповичу.

Кася в вікно побачила цю парочку старих своїх знайомих і теж замріяла. Замарилися теж ті давні дні. Як сон, як привид.. Шепетівський особняк, балькон, як пишна альтанка, заросла ди-ким виноградом та крученими паничами. Вона найменшою була, вискакувала на цей балькон і дражнила Ніну Бобровим. Андрій Ільїч осаджував грайливого свого „Фарватера“ перед вікнами й ніжно, закохано вітався до Ніни, а до неї жартома звертався:

— А, Каша!.. Играть в пошуду!

— До нас ідуть Йосип Йосипович і Андрій Ільїч.. — попередила Кася дочку.

— Андрій Ільїч? Бобров?..

Стенографістка відчула якусь ніяковість від цієї візити. Нікому в заводі вона не хвалилася чия дочка. Від'їжджаючи з заводу ще дівчам перед війною, в неї були й знайомі й друзі. Але сьогодні.. Тільки мати одна лишилася взнаною й своєю. Все ж інше чуже, нове.

Гольдберг люб'язно пропустив у двері Боброва першим. Неприємний, чудний якийсь осадок від передуманого мішався з мимобіжними спогадами, що знов ранять застигли виразки — все це мішалось в Андрія Ільїча зі свідомістю непотрібної й дикої за „теперішнього ладу“ візити. Увіпхнутий у двері він не зразу побачив господарів кімнати й досадував на себе, що не міг своєчасно привітатись.

— Ну, Кася, діла-а! — розсипався лікар. — Виправдуй, дорогая.. Іду собі тихенько, дивлюсь, аж мій Андрій Ільїч, як темна ніч..

— Та ви поет, Йосип Йосиповичу!.. — промовила стенографістка, йдучи від піяніна назустріч гостям.

— О, Тютя! Знайомтеся з моїм давнім другом. Власне він вам, Тютя, доводиться.. Як пак він доводиться Тюті, Кася Григоровно..

Кася скорчила своє сухорляве, маслакувате обличчя в здивування й удача, що почервоніла:

— Здається ніяк.. Як і вам, Йосип Йосиповичу.

Тютя сміялася. Сміялася не від тої ситуації, що в неї зараз Бобров опинився як первак, а від спогаду про ті колишні веселі, безтурботні дні, коли вона була дитям. Вона розуміла, що еволюція її ім'я від Каті, Катюши, Тюші дійшла до трохи чимсь смішної Тюті, розуміла й бавилася цим. Ніщо так переконливо її не поверне до того минулого, до дитинства, як це грайливе ім'я в устах ситенького й такого давно рідного Йосипа Йосиповича.

Так і не з'ясували, як же доводиться Тюті Бобров.

Кілька застарілих, як і сама Кася, архівних фраз привітання, й старша господарка взялася за примуса. Андрій Ільїч сів за елиним у кімнаті столом, а Гольдберг взяв під стан Тютю, пройшовся з нею по хаті два рази й посадовив за піяніно.

— Будьте певні, Тютя... Андрій Ільїч поважає музику, як кіт сало... Запевняю вас, це не сміх. Він тільки застарів трохи... Що? Romance de l'opera „Mignon“. Connais-tu le pays? Ах, Лянгє! Тютя, голубочка. Андрію Ільїч. Ви не лякайтеся, дорогий, що вона кандидат партії. Зараз їхнє покоління мусить усе бути кандидатами. до того ж це й не так трудно...

— Справді? А ви спробуйте, Йосип Йосиповичу. — Бобров засміявся.

Тютя пройшлася пальцями по клявішах. Обличчя враз зробилося неземним, захопленим, мрійним. Тоді як права рука шукала, перескакуючи з клявіша на клявіш, нервувала й з-під неї то сипалися маком, то тяглися хвилями згуки, ліва на диво спокійно вибивала убійчу тоску.

— „Чи знаєш ти той кра-ай...“ — заходився підтягнути Гольдберг і захлинувся. З-під пальців Тюті рвалися в'янкї відхання романсу. Бобров замислено дивився на стіл. Нічого не усвідомлював, що констатували очі.

З сіней ускочила бліда Кася. Рішучими кроками підступила до столу й ледве кондрашка її не вхопила. Бобров дивився на два конверти серед столу. На розірваному встиг прочитати:

„Luftpost“.

Кася схопила його й зімняла в жмені. Другий був запечатаний і друкованими літерами адресовано: „Головному інженеру заводу г-ну Кращенкоу“. Під чорною рисою значилася адреса вже чужомовним шрифтом.

Тільки тепер, коли Кася так раптово схопила того конверта, в якому, очевидно, було переслано цього другого, Бобров усвідомив усе те, що верзлося в очах, в пам'яті.

І саме в оцю напружену хвилину на вулиці зчинився крик і вереск. Всі обернулися до вікна. Через вулицю, в особнячку, де жив недавно директор Некрасов, тепер оселився голова заводу Кучеренко. В кімнатах ще закінчували ремонт, але Кучеренко вже переїхав з „Забалдуївки“ в цю затишну й зручну квартиру біля заводу.

Галас не стихав, а ще більше розгорався. Раптом брязкнули шибки, й на вулицю вилетів бархатом обшитий, м'який стілець. Перед двором зібралося чимало робітників зі зміни, й галас погрожував щонайменше по паличці рознести особнячка.

Бобров вискочив на східці й майже скотився вниз, на вулицю. За ним вийшов Гольдберг і Тютя. Кася, бліда, знервована, тільки аж згодом приплюскла до вікна.

— В чім річ? — цікавився Бобров у робітників. Але робітники навіть не озиралися на нього. Товпилися до хати, й кожен намагався хоч клаптика вхопити з тих м'яких меблів і трошити їх об брук на вулиці.

З'явилася міліція. До загального лементу приєдналися ще й свистки міліціонерів. Картина стала повною.

— Ну тепер усе. Раз скоро поміч настигла, значить усе, — пояснював Гольдберг. — Я ще ранком бачив, як від директора привезли Кучеренкові два вози м'яких меблів... Ну, зайвою стала в Оксентія Гавриловича. Де ж пак, два вагони меблів привіз закордонних. А цим звірам, пробачте мені, не подобалося, що їхній завком сяде якийсь раз на м'яку канапку... Тьфу, некультурність...

Бобров зле реагував на це твердження.

— Дійсно!.. — промовив і подивився на стенографістку, кандидата партії.

Вона, здалося Боброву, поділяла думку лікаря.

Міліціонери одтиснули натовп від хати й підкидали шмаття м'яких меблів до порога. За вікном плакала Кучеренкова дружина. З дверей вийшов знайомий нам маляр.

— Невозможное дело! Дилектуру красили, зафкому. А тут такая буза.. Мебель ету еще... хоть би ночью яв... Оно и зазорно стало нашему брату. А она, виш! заграничная для наших сидалищ и не подходит, небель-от...

Бобров причепурився хусткою.

— Ну я... пішов.

— Куди. А чай? Мама чаю поставила. Може яблучок, товаришу Бобров...

— Мерсі — хотілося сказати, як колись, але Бобров наперекір собі відповів:

— Дякую, товаришко... товаришко...

— З'явкова, — допомогла Тютя.

— Вот іменно... Да — да... На все добре. У мене стільки діла. Бобров міцно потис руку Гольдберга, ледве відчув ручку стенографістки в своїй і рвучко пішов просто перед себе, через вулицю. Йому такою живою, такою прекрасною й до жуті бажаною уявилася Ніна Григоровна. Ця Тютя так на неї подібна.

Душив у собі злість і згадував. А в мозку плелася адреса на двох чудних конвертах у Касі на столі.

„Ми так зморуємося на цих темпах“...

VI

В якомусь темному куткові райгородських околиць проживав собі майстер-газівник з коксового цеху. На завод він прийшов у час його пуску після довгої консервації в 1925 році. Прийшов і став чорноробом біля коксу. Мав він голову собі, мав і хист. Афферін саме це й помітив з перших же днів пуску заводу.

Молодий червонощокий парубок Чибаш і вигортав кокс, і заливав його й особливо чистив газо-димоходи так завзято, що Афферін часто любувався цим „ведмедем“. Чибаш умів і з начальством поводитися і знав, що він не перерветься, коли на

очах у начальства спустить зайву якусь краплю поту. Начальство це відмітило й склалася в нього думка корисна для цього дужого селяка. На Чибаша вказувалося, як на приклад...

Афферін мав під 40 років і прийшов до висновку, що в таку пору краще не одружуватися. До радянської влади він ставився льоально, але певности не мав, що ця влада до нього ставиться також. Чи здавалося йому, а чи може й справді так, але не відчував він певности свого стану. Він інженер, служив на погано „временним правительством Дону“ й не міг похвастатись тим же щодо радянської влади й тому завше був наготові до всіляких неприємних конфліктів між ним та владою.

Краще не одружуватися...

Але що робити з такими неприємностями, як ті, що у нього сталися на ґрунті його пустування з служницею Пашкою. Що й говорити, вона здорова, задата й плечима так гулящо поводить, що коли віхто не бачить, а в одинокій квартирі Афферіна це трапляється дуже часто, Пашку не можна не помітити. Помітив її Афферін. З московської командировки платок український та шовкове трико привіз і віддав, не враховуючи в платню.

Ну... звісно, приміряли платок — він їй надто до лиця. Чорнява, великі очі, з кулькуватим м'ясцем у куточках, на бороді ямка, що й пучка заховалася б. Не погане й... трико. Рожевий шовк лисніє, переливаючись...

А коли Пашка за сніданком запитала:

— Як же воно буде, Романе Давидовичу?..

— Що саме? — відповів Афферін, гаразд розуміючи те запитання. Пашка боялася цієї хвилини. Боялася й попереджала в свій час.

— Ви ж обіцяли. Мені вже... треба заміж.

Афферін обіцяв і слова свого дотримався. В той же вечір у нього був у гостях робітник з коксувального цеху Чибаш. Афферіну чомусь дуже було потрібно пю ніч бути в Рудницького й до ранку програти в преферанс. Ранком він у коридорі обмінявся з Чибашем задоволеними грайливими поглядами, а за тижень Чибаш був майстром-висуванцем, а Пашка ж його законною дружиною й до Афферіна ходила на господарство разом з чоловіковою зміною, застаючи інженера в теплій постелі й прихильному до неї ранковому настрої...

Це було три роки тому. Тепер вона мати двох „папанят“: Михайлика рахітичного й мордатенької, опецькуватої Софійки. Афферін за цей час уже чотирьох молодесеньких наймичок перебрав і тільки одної останньої не встиг іще одружити з одним із своїх приятелів-робітників.

Пашка тепер городиною займалася, на „таких, як Афферін і дивитися не хотіла“, бо й справді, її чоловік і мордою і м'язами був далеко здібніший за „тих інженерів“.

Арнаутова комсомол відрядив на працю в коксувальний цех. Не подобалися йому такі панібратські взаємини між начальником цеху та його майстром Чибашем.

— Ви що це, Кузьмо Степановичу, з інженером кумували десь разом, чи як?

Чибаш усміхався перед комсомольцем улесливо, відповідав не по суті й поставив Арнаутова до брандсбоя на тушіння коксу.

— Тут, знаєте, робота не важка, але для фізкультурника почесна...

І тушив Борка горючий кокс. Вісімдесят пічок норма в зміну. Вісімдесят пічок коксу потуши і „ни в коєм случає не должен допускать перелива или, наоборот, горения кокса“, як значилося в „Правилах“. Всі правила оце в цьому й полягали. Борка кожен раз, як брався за брандсбоя, ставав перед лавою висунутого кругниками, таковими та кінцевими коксу й, притримуючи пальцем струмінь води, пульверизував її на цю лаву. Шипіла лава, знімалася хмара пари.

Одного разу Арнаутів, кінчаючи зміну, мився разом з майстром. Нікого не було крім їх двох.

— Товаришу Чибаш!

В цім було багато сказано, й Чибаш це відчув. Адже всі його в цеху звуть Кузьмою Степановичем; „товариш Чибаш“ звучало попереджуюче. Чабаш насторожився.

— Нас ніхто не чує й не почує...

— Ну, винахіднику... Щось уже винайшов нове.

— Да, винайшов. — Арнаутів витис краплі води з обмитих уже рук і, дивлячись просто в очі Чибашеві, сказав:

— Тільки щось трапиться погане з батареєю, чи з окремою піччю.

— Що, що?.. — Чибаш намагався не розуміти, але війки його розкритих не в міру очей, задримали й видали Арнаутову сторожкість.

— Сподіваюся, що повторювати не треба. Мій черговий винахід, це ви... Найпростішими засобами я винайду вашу шкідницьку роллю в тому, що печі будуть псуватись і недодаватимуть коксу...

І дивна річ. З розмови цієї Чибаш тільки посміявся, хоч і вдавано, але посміявся, та коксовий цех далі не зменшував, а інколи й збільшував подачу коксу.

В заводській робітничій ідальні Борка ледве не вплився хвалячись:

— Потрапиш в таке чемне, культурне товариство, як інженер Афферін, або майстер Чибаш, і сам становишся інтелігентом. Просто тобі зразковий народ... Я оце колись був на пошті — я часто там буваю, так там один інженер...

— Не як ти Даниленкові телеграму посилав...

— Ну да, а що?

— Сорок раз уже ти розповідав про того юноша інтелігентного: „будьте добри, не откажите в любезности предоставить мне возможность послать телеграму, дайте пожалуйста один бланк“. — Присутні зареготали. Зареготав і сам Арнаутів, думаючи:

— „І коли я встиг оце розповісти?..“
— Не те я хотів сказати. Товариші! Ша, хрест мене накажи...
Ми з Соловейчиком придумали...

— Та ти винахідник...
—... Придумали, як нам від халтурних естрадних гастролерів отделатися...

Арнаутов і сам рад був, що викрутився від несподіванки видати тайну про Афферіна.

Гастролери дійсно вже набридали заводові. Вичитавши в газетах про прорив на заводі „Жвтневої революції“, вони конвеєрним потоком нахлинули „ліквідувати“ прорив. Тут були й циркачі з собаками, що одна в одній розв'язують шовкові стьо-жечки на шиї й безцеремонно лізли господарці за пазуху, викликаючи своїм кокетуванням непідроблений регіт у глядача. Приїздили й „укротітелі африканських смертоносних змії“ і розгадувачі таємниць „лічного гіпнотизму“. Від третсортних танцюристок, співачок та декламаторів „пролетарської естради“ буквально не було відбою.

На прорив — було написано в мандатові.

— Я раджу найпростіший засіб: ліквідуймо прорив, і тоді ще на вокзалі виклеїмо об'яву:

— Проривчика ліквідовано! Хрест мене накажи...

Весь куток ідальні реготав. Арнаутов не вгамонявся, махав руками й під регіт закінчив:

— Я тільки припустився маленької ще помилки. Прориву ми не ліквідуємо доки не станемо інтелігентами. Хрест мене накажи... доки не будемо всі отак... не откажіте в любезності... нічого не вийде. Я викликаю на соцзмагання. Роблюся інтелігентом і потоваришую з майстром та й з самим начальником цеху — інженером Афферіном. Будьте любезні, не откажіте в любезності, надасть любезну можливість коксовому цехові з 68% перейти на 80%, а потім і на 100 відсотків виконання плянових завдань!.. Предоставлять, хрест мене накажи, предоставлять таку любезність... Ще Давиленко казав: інженерові не заважай, дай йому цілковиту можливість розгорнути свого генія, покажи своє ввічливе, уважне до нього ставлення...

— Тільки... — хтось перебив з-за столів.

— Тільки пальця в рот не клади! Особливо ж коли це спец з тієї денікінської школи... О, будьте любезні! Не відмовить у любезності й не тільки пальця, а й голову...

— Борка! Ти знов спецеїдством... почав.

— Ізвиняюсь! Будьте любезні!.. Я з Афферіном через Чибаша на кольтурную ногу...

VII

Аджаров неспокійно спав останнім часом. Міліцейська справа розрослася в величезний громадсько-політичний процес і погрожувала захлюбнути собою і райвиконком і навіть деяку час-

тину райового партійного комітету. Сяк-так увівши цей процес у потрібне русло, Аджаров не заспокоївся й після засудження частини міліцейського складу та перекидання багатьох районових робітників у інші райони, на інші посади тощо.

Прорив тривав. Прорив заглиблювався.

Некрасов прийшов до Аджарова одного разу в панічному настрої. Розвів руками й ніби з презирством дивився на Аджарова.

— Давай пораду, керуй. Я абсолютно видихався. Останніми днями не сплю. Безсоння мене обворожило й я мучаюся. За останню п'ятиденку у нас тільки 46% дали загальної фінпляну. Щождо промислового пляну, то я вже боюся заглядати в статистику. Єдине нас рятує, так це мартен: фірмі Ллойда ми перевиконуємо пляна. Я далі не можу...

— Що ти радиш?

— Я не прийшов би до тебе, коли б мав сам чимось зарадити. Я з розуму сходжу від того глупства, що його допустився. Ми дали себе переконати й свій валютний ліміт використали на замовлення за кордоном устаткування для цієї Маньковського вигадки. Нам погрожує суд...

— Але ж можна відмовитися... „Сталь“ дає нам це устаткування, відібравши його в заводу ім. Володарського. Також можуть відібрати його в нас і віддати знов тому ж Володарському чи Дзержинському заводіві...

Некрасов не слухав цих розмов. Коли він тоді востаннє був у правлінні Центросталі з Даниленком, йому Утьосов просто сказав: дивіться, Некрасов, провалитесь зі своєю станцією — не йдіть сюди. Нехай ЦК та Раднарком і розхльобують ваші дурниці. Ми робимо поступку Раднаркоміві... Чотири заводи лишаємо без устаткування, щоб задовольнити вас... Подумайте поки не пізно... Вас персонально під суд віддамо...

Та хіба він міг тепер послухатись порад Аджарова, чи повірити його втішанню. А персональна відповідальність, а суд...

Аджаров вирішив:

— Я ні разу не був на цьому чортовому будівництві. Що воно там за чудо таке, що сам Дробот ним зацікавився?...

— Слухай! Ну, чорт по йому, будемо робити ці експерименти, нехай... Так зменшуйте нам пляна. Адже дві основні домни не працюють ось уже півтора місяці. Де ж ти 760 тисяч тонн візьмеш?

А тут ще й на неї, на 4-ту, пруть і пруть без кінця, без краю. Я сам на ній не був ні разу й не піду. Старіше інженерство її бойкотує. Один інженер Бобров тільки цими днями ходив і як здурів чоловік, говорити з людьми перестав. Це якесь непорозуміння в нас. Я абсолютно не розумію, де ми були, що підпали під таке... Я не піду, не хочу перебирати на себе вину. Маю особисту думку в протоколі...

Секретар РПК думав. Закурив цигарку й думав довго і вперто.

— Да... — нарешті вимовив. — Але я все таки піду. Провал дійсно великий, але спинити зараз не можна. Дробот тоді прислав ту телеграму — думаєш забули за неї?

„Негайно розпочати будівництво четвертої проєктами Маньковського. НЕС затвердити виконання телеграфувати терміново Дробот“.

— Що це тобі, жарт? Не виконуємо, причина є. На неї весь метал угонимо. Ти не хнич. Оце ще мені... Як не стало Даниленка, так справді опустили всі вуха...

І ще трохи подумавши, Аджаров рішуче встав:

— Піду. Я мушу подивитись. Може треба вчасно телеграфувати про небезпеку. Сам поїду до Дробота.

Некрасов ішов з Аджаровим тільки до прохідної. Побажавши не розчаруватись Аджарову, він постояв трохи, ніби вагався й таки повернув у контору заводу.

Аджарова зустрів практикант за рихтованням і мусів вернутися. Секретареві РПК треба було показати будівництво. Треба було виправдати ті три декади напруженої нелюдської праці, що їх довелося вкласти в цю споруду. Треба виправдати тисячі тонн металю, вкладеного, електрикою звареного, знятого за ці дні. Нарешті пояснити, що означає оцей галас, оце пекло вогню, молотків, моторів, руху.

Ішли довго між якимось безладдям лісу та металю. Над головами гуркотіли на естокаді вагонетки, вибухала електрика зварювачів, гриміли пневматичні нютувальники.

Аджаров боявся. Боявся тваринним страхом. Не виробничого нещасного випадку боявся секретар РПК, ні. Його лякала свідомість того, що ця будова його переможе. Ця будова може повернути Даниленка до Райгороду й посадити його на своє місце. З Аджарова будуть знущатись, сміятимуться.

Ось цього боявся секретар РПК.

Пішли нагору. Аджаров бадьорився й пересиливав себе, щоб не взятися за вуха, не позатикати їх. Здавалося, що поруччя, точки рихтовань, залізні конструкції — все червоніє від сорому.

Перший раз на будівництво...

— Даниленко тут? — запитав Аджаров у практиканта.

Практикантові здалося дивним запитання і, потрапляючи в тон Аджарову відповів:

— Ні, нема. Вже добрих півтора десятка днів, як він у Дмитрівський район поїхав.

— Поїхав? Чого?

— Не знаю, товаришу Аджаров. Сів на авто й як барин якийся...

— Та ти про кого?

Практикант зрозумів, що секретар РПК при повнім розумі.

— Про Даниленка, тов. Аджаров.

— Ах, про Даниленка, Даниленка... Як він вам запаморочив голову. Я про Маньковського питаю. Де Маньковський?

— Маньковський всю ніч вартував на бункерах. Зараз його заміняє вартувий інженер Клявс.

— Клявс? Німець?

Аджаров ледве не впав від такої звістки. Ще пересвідчився.

— Молодий отой?.. Клявс?

— Да, да, товаришу Аджаров. Отой самий красавець, що виступав проти раціоналізації.. Він оголосив у нашій газеті, що зробив величезну помилку й зараз хоче її поправити. Мобілізував себе в розпорядження штабу ударництва й викликав Маньковського на змагання.

Закусив губу Костя Аджаров. По щоках ніби оце його відхлестав практикант, повідомивши про того німецького інженера. Так значить Маньковський не сам. Значить вигадку підтримує фахівець, що валютою дістає зарплатню, він змагається з самим Маньковським.

— А Денисюк буває тут?

— І зараз тутка. Він на монтажі сьогодні вартує... Монтують вагового автомата...

Да-а програв Костя. Не туди стрибнув.

Вони проходили старою естокадою, але Аджаров її ледве впізнавав. Значно поширена, вона здавалася такою величною, урочистою, ніби тут будуть розминатися принаймні три пари світових експресів. Нічого розібрати не можна, куди спускаються оті підіймники, які функції виконуватимуть оці крицеві будочки з безліччю дірок для нют, чи для механізмів автоматів.

Але найбільше вразила Аджарова систематична ритміка, шалений біг людей, приладів, нелюдська тріскотня і галас. Така музика може й до божевілля довести. Він ішов за практикантом, шільно тримаючись поручнів, стінок рихтовань, вигинаючи стан від кожного руху перед очима.

Летіли вагонетки з безладно настромленим, свіжо обробленим металем, деревом, цеглою. Знімалися зводи, ковші. Тяглися шланги пневматики, проводи електрики.

Ззаду озвався Денисюк. Аджаров зрадів зустрічі, бо здався йому оцей практикант підозрілим, чужим і вся будівля якоюсь пекельною машинкою, що от-от вибухне й від нього, Аджарова, лишаться тільки спогади та й ті погані...

— Товаришу Денисюк! Я здаю вам товариша Аджарова й іду... Я двадцять годин вартував на футеровці...

Люди говорять як змовники — на вухо один одному.

Денисюк погодився. І це здалося Аджарову неприємним:

— Чому вони секретничають?

— Денисюк! Я хочу з тобою поговорити... тільки, де менше галасу... Не можу... тут таке...

Денисюк озирнувся й поманив пальцем. Спускалися дерев'яними східцями. Круто й незручно. Спускалися довше, ніж треба було, щоб пройти височінь естокади.

— Ми в котловані розливної машини... — досить вільно почув Аджаров і тільки тепер зрозумів, що і світ тут не уденяшний, а електричний.

— Це буде ота сама машина, що скоротить розливний процес на цілих триста душ формівників, та таку ж кількість чорноробочих. Клявс вважає, що це буде світова новина, — застосування тунельних камер для розливної машини. З того краю машина підходить якраз над нижньою площадкою об'їзної колії. Від неї буде зроблено спеціальну під'їзну до розливної машини й вона автоматично буде вантажити литвом вагони. Клявс додав до проєкту Маньковського спеціальні розріджувачі повітря в камері. Це утворює в центрі камери температуру до мінус тридцять ступенів, тобто мороз як на Білому морі. Подвійна якась неутралізація повітря, або, як називає цей процес німець, „деоксидация“, не даватимуть розлитому чавунові матеріалів горіння і він виходить з другого боку машини тільки теплий..

Аджаров зачаровано слухав ці пояснення Денисюка й одному дивувався. Коли встиг він завчити ці теплотехнічні істини й так захоплено про них розповідати.

— Чому ти ні разу на бюрі не розповідав про те, що тут діється. Клявс уже працює тут... По двадцять годин вартують комуністи... Чому я про це не знаю?

Денисюк відчував свою вину.

— Бюро не ставило... Та хіба тільки Клявс?

— Хто ще з інженерів?.. — зле, невдоволено допитувався Аджаров.

— З інженерів? Багато тут їх... Он на земляних роботах Майзель з конструкторського бюро, Тарасенко з водогона, чотири, здається, з залізниці, ще один старий такий з копальні приїздить, із житлобуду Прохоров та Вар'яніс. Цей тут, як його... Ще він теж змагається з Клявсом... Ну, що ти його саджав за скандал у циркові...

— Дерев'янку? Що виганяв циркачів з собачками?..

— Вот, вот, Дерев'янку... Чимало їх уже тут зібралось, і всі, помни, оголосили себе ударниками на 4-ту домну. Навіть Бобров, кажуть, якось був тут і обіцяв свою підтримку щодо пуску запасного компресора...

У Аджарова вже шуміло в голові так, що він боявся за своє здоров'я. Вибравшись знов на естокаду, Аджарову здалося, що голова вже колеться надвоє й от-от розпадеться. Поспішаючи, Аджаров опинився на колії, й на нього летіла вагонетка з обрізками та сміттям, що збираються на роботі стовбура домни.

„Ну, конечно“... — тільки й мигнуло в голові Аджарова, й він закрив очі.

В ту ж мить його обдало іскрами, і розірвався тріск. Інстинктивно рятуючись, Аджаров упав убік на колону риштовань і, дряпаючи руки, хапався за неї.

Раптом умовк галас, затихло гарчання. Тільки пневматичні бійки кулеметили тепер різко й виразно.

Відкрив очі. Його вхопив Денисюк і якийсь робітник. Біля зніщеної вагонетки піднімався Клявс. Молодий, трохи блідий, але впевненість від цього не зменшилася на обличчі.

Смужка крови на бороді, на губі, з носа...

Аджаров опанував себе. За мить був біля німця.

— Вас поранено?

— Nein, nein! Нічіфо нет... у мене нозе... с вечера нозе... —

Німець став на ноги, хусткою носа закрив і вже знов був вартувим інженером на так небажано припиненому будівництві. Він тільки вискочив на естокаду, як побачив, що вагонетка мчить з колошникової площадки просто на Аджарова. В мить доскочив до керма, що ним зводять колошникову колію з трьома коліями на естокаді. Але не було коли вирішити, на яку колію зводити вагонетку, й Клявс рвонув кермо на себе. Рейки звелися до закритої колії й вагонетка з розгону вдарилася об купу матеріялу на тій колії. Автоматично вимкнута електрика сипнула іскрами, а Клявс не витримав інерції власного тіла від різкого руху до керма й таки пошкопиртав під вагонетку.

Денисюк попрощався з прибитим, пригніченим Аджаровим. На східцях Аджаров озирнувся. На середній колії вже йшла вагонетка з обробленим металем. Ззаду за неї вчепився Клявс і поїхав, ніби вистрелив хтось ним, на колошникову площадку...

— Програв Костя!.. Прозасідався! Да-а... Даниленко ще себе покаже... — верзлося в голові тверде переконання. І раптом вирішив:

— Вернуть!.. Вернути негайно Даниленка! — ледве не бігом поспішав до РПК. З кабінету попросив одвідувачів, замкнув кабінета і, не міркуючи, підбіг до телефона:

— Дмитрівка!.. Дайте райпарком. Що? Кабінет секретаря...

— Алло, Карашвілі? Здоров. Аджаров говорить. Поклич Даниленка... Нема? А де? В ЦК поїхав? Давно? Ага. Коли повернеться? Буде в нього... Так... та-ак...

Поклав рурку й голову схилив на руки. Прошепотів:

— Він буде в нього, в Дробота.. Пропає, спізнився...

VIII

У зміні знов був старий Колосов. На четверту домну важко було зірватися один раз. Так було з багатьма інженерами, майстрами, техніками, так було й з рядовими робітниками. Повагається й таки вирішить піти відробити свої шість годин у три зміни. Але пішовши один раз, забуває про це обмежене зобов'язання й у чекальні під естокадою запише:

„Мобілізуєся ударно працювати на четвертій домні до її закінчення“
Часи відпочинку відкладаю на після закінчення...”

І з насолодою підписував своє ім'я. Навіть жінки, що в церкві ухвалювали відпрацювати по шість годин, і вони позабували вже скільки працювали. Кожен день після обіду вони збиралися в чекальні, й штаб ударництва спеціально їм давав масову роботу на естокаді, в кар'єрі розливної машини, або в електро-станції.

Жодна душа не запитала навіть сама себе: кому й навіщо робить.

Бо такі не йшли на четверту домну. Четверта не голодувала на робочу силу. Штаб змушений був заявки, цілком добровільні колективні чи індивідуальні заявки, плянувати на цілих шість-сім днів уперед. Це була марудна робота. Понад три десятки службовців, в такому ж порядку ударництва, сиділи й писали наряди на кожен день; на кожну зміну. Робітник діставав картку, де значилися день, час і місце його роботи за нарядами плянувальної комісії штабу.

Тим то не йшли й мали змогу не йти на четверту домну такі, що хотіли знати „за що й кому роблять.“ На дверях штабу біля завкому висів кричущий плякат:

„Мы наш, мы новый мир построим!“

Давно завчені слова. Але тут перед штабом ударництва, перед четвертою домною ці слова робили переворот у мозкові. Вони бадьорили, вселяли й зміцнювали певність, запалювали на справу чести...

Колосов сьогодні вихідний і на четверту прийшов на чотири зміни, тобто на вісім робочих годин. Як майстрові з механічного цеху, Колосову доводилося працювати здебільшого на основній роботі, складанні й зварюванні панцера домни, а тепер на колошниковому пристрої. І раптом вартового практиканта електро-зварника змінив технік Хандога. Колосова це здивувало тому, що недавно в механічному він чув, як про Хандогу негарно говорили. Десь за чаркою він ніби висловився, що він не йде на роботу в штаб, щоб не зірвати солідарність з інженерно-технічними робітниками заводу. Особливо ж йому не хотілося зраджувати своє безпосереднє начальство Рудницького.

— Значить таки зрадив, Мехводій Силевичу?.. — запитав Колосов, замість привітатись.

Хандога не зразу відповів. Чи то не зрозумів. чи обмірковував зручнішу відповідь. Веміхаючись дивився, як старий вправлявся з своєю ревматичною рукою, скілько раз хапався за кишеню, щоб запалити цигарку.

— Старий, старий, не копай...

— Що не копай? Весь завод знає про твою солідарність з Рудницьким та з Шушаком... Що ж тут копати?..

— Нехай дзвонять, папашо. Я своє мушу відробити...

— „Папашо“, — подумав Колосов і подивився на цього красуня. Дужий чорнявий. Трохи тупуватий вираз в очах, але це тільки яскравіше відбиває його прихильність до людини, його щирість, коли та тупість не напускає. Правду кажучи, Махтей Іванович не заперечував би проти такого зятя. Змінний технік цеху, самовладний керівник електрозварні, безперечний кандидат на висування в начальники, або принаймні в заступники самому Рудницькому...

— Батьку. Я сьогодні теж працюю в тебе... — крикнула над вухом Валя. Майстер розпорядився. Комсомольська зміна хвилику

налягла на майстрів, на техніків. Махтей Іванович на мить забувся за техніка й прийняв зміну. Тільки мить. Тільки одну мить було помітне зниження темпу будови, бодай зменшення, притихання завзяття пневматики та електричного гудіння.

І знов загуло.

Махтей Іванович допомагав на колонах газового отвору. Інколи позирав на техніка Хандогу і дивувався сам собі: чому це так сьогодні цікавий він йому...

Хандога прийняв зміну. Оком фахівця прослідкував за електрокабелями, поставив зварників на газопровід, на конусні підіймальні механізми. Час від часу технік захоплювався й сам брався за з'єднувача й „наддавав жару“.

І ці старання помітила Валя. На переносному горні вона гріла нюти. Рум'янці на щоках розгоралися від горна, й вона сама відчувала, як горить її вид. Робилося ніяково, але хотіло я подобатись. Кортіло бути найкращою, щоб заворожувати, п'янити...

Іх... оцих...

Валя зідхнула від повноти в грудях, ткнула червону з іскрами нюту клепальникам і тільки додала сама собі:

— Мужчин...

Озираючись на Хандогу. Віч любувався Валею. Зніяковів і рушив був до неї, але перед самим горном завернув і опинився біля „репера вертикалі“. Примружував око й націлявся через „вертикаль“ на кронштайнову підставку до конусного зводу. Щось собі шептав і ненароком замість конструкції підставки бачив круглобоку й рвачку Валю з розтріпаними з-під косинки косами.

— О, Хандога? Товариш Хандога сьогодні, цікаво... Примно...

Маньковський на ходу потис ліву руку Хандоги вище ліктя й здивовання свого не приховав навіть за привітною посмішкою.

І дивне діло: поява Маньковського, ота розкошплачена непокрита голова робила чудо. В ту же мить скаженіла пневматика. Хандога забувся, що треба було йому бути біля репера й навіть Валя вилетіла з голови. До того ж і тон і обличчя в Маньковського.

Маньковський також привітався й з Колосовим, але спинився біля нього, на ревматичну руку його поглянув і переклав рисунки з лівої руки до правої.

— Махтею Іванович! Горна беріть ближче до себе... та й небезпечно біля рихтовань дівчаткам...

— Що, Валя?... Вона..

Маньковський тепер тільки звернув увагу на горновицю. По-піонерському на віддаль привітався й чомусь замість щоденного, знайомого всім—„привіт“, з вуст зірвалося:

— Ого-о!

— Дівка вже...— в тон оклику Маньковського виправдувався Колосов. Валя працювала, але не випускала з ока Хан-

догу. Вона боялася Маньковського не тільки як головного „прораба“ на четвертій, але й як партійця, з яким доводиться зустрічатися на зборах.

— Хандога таки...

Колосова ледве чути було за гамором. Маньковський не в міру рвучко перепитав:

— Що?

— Прийшов!.. — прокричав старий, зібравшись з духом.

Подивилися обидва на техніка, нагнутого на лясують конструкцією, подивилися на розчервонілу Валю. Маньковський думав іти до ковперів, але повернувшись до Колосова й на вухо прокричав:

— Да, дівка вже... баришня... Час уже старикові зміну...

— Я й не проч... — Махтей Іванович чомусь знов позирнув на Хандогу, той саме щось говорив Валі, склавши рупором долоні.

— Що ж?... Він добрий технік... і з дружиною своєю вже розлучився. Я б... — але далі Маньковський не доказав. Рвонув по риштованні на ковпери. Та в голові продовжив ту ж думку:

— Я б сам... Та куди мені розпатаному... — загородив пальці в чуба. — Ей чорт Хандога!.. Дурак! Така дівчина... — Ще раз озирнувся на Валю й зідхнув. Валя енергійно гойдала ногою педаль горна, й уся її фігура гойдалася в ритмі якоїсь незрозумілої, але відчутної Маньковським музики молодечого життєвого завзяття.

Ледве підвів очі від заразливого, дражнючого гойдання. В голові заятрилася якась не то заздрість, не то ревності. Та робота поглинула й ці такі блискавичні прояви людського, легкодужного настрою молодії ще, хоч і не зовсім обдарованої на обличчі людини.

Маньковський поринув у ритміку боротьби за честь пролетаріату, за його перемоги. Йому ще й досі ввижаються с-а-ло-зуби, що надто одверто глузували, знущалися з його проєктів...

Зуби скрипіли від тиску, скрипіли конструкції від напруження. Передкінцеві дні остаточної перемоги перетворилися в загальнозаводську хворобу, а він, Маньковський, її найпоказовішим носієм.

Перед очима розстилався далекий краєвид. Донецький краєвид з високими могилами — конусами породи вугільних шахт та копрами, як лележачими носами, встромленими в надра землі. Краєвид понижувався до центру, і пупом його був завод. Стави з двох боків, ліс...

І закортіло... Заманила його природа-мати, пригорнути до себе в свіжому шумливому лісі, прополоскати вечірнім подихом процідженого рослиною повітря.

Від ковпера бачив, як Валя причісувала буйну свою косу, тримаючи в зубах косинку. Попереду в неї, на якійсь віддалі говорили Колосов та Хандога.

Далі буде

С. ГОЛОВАНІВСЬКИЙ

ГЕР БОСТОН І ТОВАРИШ ПРОКУДА

ПЕРШИЙ РОЗДІЛ З РОМАНУ
„ФРОНТОВИКИ“¹

ТОВАРИЩ Прокуда —
старий робітник,
старий каменяр
складної будови;
товариш Прокуда
до гуркоту звук,
як люди звикають
до власної мови.

Він вийшов з вагону,
як на причал.
Мовчазний перон,
ніби так наказали, —
уперся ребром
у маленький вокзал,
якими бувають
тутешні вокзали...

Його на пероні
ніхто не зустрів,
бо — вла не — навіть
було б зустрічати?
І мирно згиналася
п'явка брів,
і чуб визирав,
як перо стрільчате.

Дорога лягала
без місця, де б
не сходили трави
вудною спекою —
і ніби знайомим
здавався степ
з навалою зор
без кінця — далекою!

Прокуда пригадував:
...що за чорт!
Провіщо ця згадка

у мозку міститься?
Оцей небосхил,
як голодний хорт
що от-от плигне
на рожевість місяця?!

— Чи цей полустанок
в п'їтмі дубів, —
як баржа водою
пливе знайомою;
чи, може, цей місяць,
що як з рядків,
з між зор виростає
незграбною комою?

Так! Так! Краєвид —
встає, як тоді:
картина нудної!
вечірньої тиші:
(а хмари на небі,
як кола в воді,
коли їх отак
вітерець колише).

Прокуда пригадував
давні дні
і ночі, коли
стежками тутешніми
загони,
як на морському дні,
ішли, засвітивши
очей черешнями.

Вони спотикалися
у п'їтмі,
намацавши кроком
шляхи коротші,
і скупо всімались
обличчя німі,

¹ Роман Сави Голованівського „Фронтовики“ трактує проблему революції в Н меччині в зв'язку з соціалістичним будівництвом та п'ятирічкою в Радянському Союзі.

і лагідно плющились
заспані очі.

Та ніде було
відпочинку взять —
дрижала земля
від страшного гуда
і пристрасним жаром
усіх завзяць
боровся між них
партизан Прокуда!

Ішов у загоні
і в дощ,
і в сніг
і куля його не
звалила
з ніг.

Десь пада,
як сажка
відьомська ніч,
та серце підкаже:
— „Іди,
не хнич.

„Іржавсю рибою
бийся
в лід...
тоду що підтрибую
я...
як слід!“

Немає у гонах
числа
боям,
Багато червоних
пішло
до ям,

„Не висохне порох, —
холодний лід“...
Розлючений
ворог

на них
поліз.

Та смерть
дурнувата
ловила гав
і в неї
комбата
Прокуда
вкрав.

Гармата безнога
гула,
як звір...

Між них перемога
ішла
з тих пір.

Тому вже дванадцятий
рік минув, —
весь час: наростала
робота хатня,
ламаючись, камінь
у вухах гув,
як категоричний
розрив гарматня.

Щоразу бої
повертались знов,
як ніч наступала
з обличчям сонним,
і власна бригада
на тлі будов
здавалось йому
бойовим загоном.

І навіть отут,
коли степ завмер,
з хлібами хотілось
присісти разом,
щоб раптом
з окоп трав'яних — тепер
слова загули
бойовим наказом!

щоб раптом до бою
загін поліз,
піднявши над степом
і грім, і порох,
щоб знову, злякавшись
подався в ліс
і кулями зор
подавився ворог!

Але безумсвно —
стояла ніч
і тиша кушами
вростала в поле, —
ні тьми бойової,
ні злих облич,
ні коней
не чути було навколо.

І тільки дорога
тікала вглиб,

ударам підставивши
дужі груди
такі, що ногами
навряд могли б
хоч з місяця їх зрушити
три Прокуди.

Він твердо ступаючи
брав розгон,
неначе вкладаючи
в певність кроків
увесь сіруватий
як шлях, — бетон,
що він його зміряв
за десять років.

То був надзвичайний
робочий шлях:
упертої праці
хода незлічима —
з важким тягарем
боротьби на плечах,
з горою будов
і споруд за плечима.

Він перший в боях
за бетон пішов,
поклявшись:
„тебе ворогам — не кину!“
Сухими слідами
його підшов
помічено навхрест
ую країну.

Тому то й прийшов він
до бою знов,
щоб наступити знов
повести спочатку,
щоб на сірувату
тлі будов
поставити рук
кам'яну печатку.

Він зразу накреслив
і темп, і строк,
прорвавши мовчанки
брудну полуду
і з місяця почавши
батьорий крок, —

повів уперед
бригадир Прокуда!

Бригада складала
пісенний том —
боями,
вогнем,
бетоном...
„В роботі, браточки,
усі гуртом,
в роботі
усі
потонем!

— Нам рідна
пісків сірувата масть
і трави
й жита,
медові...
Та хто з нас усіх
життя не віддасть,
життя
не віддасть
будові?!

Ми здалеку чули
і зойк, і клич
та йшли,
несучи,
як острах
наснаженість серць,
батьорість облич
і тисячу
мозків
гострих!

Товариш Прокудо,
веди,
не гнись,
співай,
ідучи
до бою,
веди нас вперед,
як вів нас колись —
ми підемо всі
з тобою! —

Спочатку будова
гула як рій —

дзвеніла від грому,
дрижала від гула...

Робота росла
на землі старій,
якої ще зроду
земля не чула.

Та потім гарячка
пішла затухать,
коли на будові
майнула чутка.
що тисячу кубів
за зміну дать —
мовляв: — „це для нас
надзвичайно хутко!“

Розмови усюду
пішли про те,
що це — божевілля.
І навіть, одверто
в конторі казали:
— Куди прете,
куди і для чого
так швидко перти?

У німців начальником
був Бостон —
старий інженер
(сивина для масти)
і він переконував,
що: — бетон
завжди вимагає
повільно класти!

— Поперше: — це дасть
мінімальний плин,
постійність молекули.
І — подруге —
велику спроможність
усіх частин
витримувать тиснення
і — напруги!

Останнє, — за ваших
складних умов
ніяк не поставиш
на місце п'яте
і відповідальність, —
повторюю знов, —

за тисячу
з мене прощу вас зняти!“

Прокуду
рахунок такий заїв;
він думав, що в злості своїй
потоне,
коли помічав,
як усі без голів
навшпиньки пливуть
навкруги Бостона.

Його дивувала
безодня тьми,
теляча податливість
і покора.
І думав Прокуда:
— з цими людьми
на власну дорогу
не вийдеш скоро!

А німець своє
переможно вів,
ховаючи в роті
пожовклий бивень, —
та видно було
і з очей, і з брів,
що думку інакшу
лишив собі він.

Прокуда цей висновок
дав тоді,
коли він помітив,
як німець глянув
і враз посміхнувся
в уста бліді
на зле зауваження:
— твердість плянів!

Бостон реготався:
— (ес іст пу філь!)
Між вами забудеш
(не вбачте злого),
що ми не в Європі
(країні діл),
а — далі на Схід
(у країні слова).

— Це ж факт, що нарід ваш
серпом косив,

оохом орав —
і лишився ззаду.
Технічна відсталість —
це ваш пасив!
в активі одне:
азіятська влада... —

Та він зупинився,
відчувши враз
як ріже
очей гострота прикута,
коли, повернувши
свій гнів образ,
ступив наперед
бригадир Прокуда.

І він запитав; —
коли наш розгон
спиняти
Європи ім'ям єдиним,
то може б сказав мені
гер Бостон
енергію нашу
подіть куди нам?

Подібна рішучість
лишила слід —
впливала настирливість
злих запитань —
і тиснув незручно
мовчанки лід
неначе надходив
холодний квітень.

Надворі ж — стояла
жовтнева ніч
з полудою тиші;
і ніби для рими,
Прокуда рвонувся
подавшись — прич
і грюкнув нервово
сухими дверима.

Та з гуркотом
зовсім кінець не йшов,
а виріс,
як пляма росте на папері.
Бостон повернувся
на склі підшов

і вплив човном
в протилежні двері.

Конфлікт безумовно —
скандалом ріс,
натиснувши враз
на тьму нерухому,
та виручив якомсь
товариш Бріз —
низенький культпроп
міського паркому.

Він вигукнув: — досить!
прошу на мить!
Прокуда — нервовий
з запалом хворим —
та власне, про це
не тут говорить,
а щодо роботи —
без них поговорим!

У Бріза нервово
підвівся вус,
і він розпочав
низьким баритоном
про те, що:
— брехні не довів ніхто нам —
бостонових витівок
і спокус!

Хоч він не цурався
одвертих пліток
і твердо доводив,
що плянам — блин,
забувши, що з нього
такий політик,
як — з нього ж! — батіг
чи шукач перлин!

... Над річкою зорі
цвіли в ту мить,
злітаючи вниз
у міжмарну просинь,
і це визначало,
що десь шумить,
що десь безперечно
надходить осінь.

Дніпровської осені
дикий свист,

коли в туманах
починає гриміти,
підводячи в небо
пухнастий хвіст—
громохкий розрив—
сухого граніту.

Луною тоді
забігає грім
і тихо в тумані
спадає пилом,
не бачачи виходу з нього,
крім —
мовчазно віддатись
пожовклим схилам.

В ту ніч розлягався
подібний гул,
і сунулись вниз
береги похилі,
воді несучи
піскуватий мул
і, — обуривши ним
бездоганні хвилі.

Не личила тут
каламуть воді,
де сходила мирно
краса америк.
Та скрізь помічала
ріка тоді,
як безповоротно
вмирає берег.

Вона ж відпливала
кудись лужком,
збираючись жити
безмежно довше,
але відчував
себе ватажком
товариш Прокуда,
згори зійшовши.

Він думав:
— собачі вони сини,
роздули Бастона.
Проте поглянем...
Коли ж керуватимуть
тут вони,

то що ж нам виходить
робити з пляном?

Тоді потримаймо
волові хвіст,
бо пику болотом
однак замаже.
Та партія
що на це відповість?
Та партія,
що на таке нам скаже?!

І мовчки Прокуда
собі рішив,
що нігде шукати
йому поради
крім серць заклопотаних
товаришів
і жиливих м'язів
його бригади.

І це була правда.
Бо власне кому ж
на цілому світі
з цієї будови
було протоптати
дороги вуж
до дружньої приязні
й простої любови?

Він скарг і образ
у собі не ніс,
бо знав: — не Бостон
переможе грою,
а мирно у землю
зарие ніс,
якщо проти нього
повстать горою.

І хлопці сказали:
— за ними плян,
за ними складні
розрахунки й числа, —
над нами ж дивися,
над нами ж — глянь:
як стяг бойовий,
перемога звисла!

А в клубі змагався
товариш Бріз,

і поту і слів
розгубивши доста.
Він мозки своїми
зубами гриз,
а вгризти їх —
справа була не проста.

Технічна фортеця
гула як рій,
тверда та уперта
гула напроти
і мало у Бріза
було надій,
щоб врешті
упертість оту збороти.

Та молодь уперто
пішла за ним
і слово

піснями

лилося;

— Десятки літ
і сотні зим
сивітиме

наше

волосся:

— Складатимем всі ми
пісенний том,
скріпивши

його

бетоном.

За тисячу кубів
усі гуртом

в щоденній

борні

потонем.

— Ми здалеку чули
і зойк, і клич
та йшли

несучи

як острах

наснаженість серць,
батьорість облич
і тисячу

мозків

гострих!

— Тобі, наша клясо,
вогонь ідей
і формул,

і мозків

наших.

Ти гордо нестимеш
і як людей
нікому

ніде

не віддаш їх!

У Бріза як дз ін
голова гула,
здалось ніби вгору
її піднесло.

Він бачив, як заля
кудись пливла,
у мряку сховавши
блискучі весла.

Та слово не знало
важких перепон,
і він говорив
переконливим тоном:
— Хоч може й образиться
гер Бостон,
та справи рішити
не може ніхто нам!

— Ніхто! І звичайно ж
ніяк не він.
Хоч ми таким головам
ціну знаєм.
У нас, а не в затишку
рідних країн
нових перспектив
засвітила весна їм.

Це наша країна
їм силу дала,
щоб мозок свідомо
напружити втричі.

— Та як зрозуміти їм
наші діла
і думи, і м'язи
й серця робітничі?

Наприклад:
складаємо пляна будов...

Бостон проти нього
буквально муром.

Він каже, що ми
себе дурим знов,
а відповідь наша:
— ніяк не дурим!

Ви чули як мітинг
ішов на схил —
там люди і крани
плазують плазма! —
це вибух
віками прихованих сил,
це гул робітничого
ентузіязму.

Ми віримо в силу
робочих рук,
що творять нове
і єдине в світі,
і це — найміцніша
з усіх заповорок,
що того, будови
зростатимуть в звіті!

Цього не второпав
клясовий мрець,
а з ним нам боротись
не раз доведеться...
І всі зрозуміли,
що зборам — кінець,
що надвоє впала
технічна фортеця!

У залі не видко було облич.
Надворі ж
полярним обвалом глетчера
летіла як грім
патетична ніч
за незрозумілим
походом вечора.

Там світло низало
стрімке як спис
і з-під абажура
без крику й галасу
пливло і зникало
в п'тьму кудись
остільки ж мовчазно
як і з'являлося.

Та власне з кущів
посивілих брів
Прокуда на світло
очей не витріщив.
Він вирішив твердо
без зайвих слів
позбавитись якось
бостонових хитрощів.

Він бачив: —
запально робота йде;
він чув: —
то пісні, а не вибух галасу;
він знав: —
у безоднях людських грудей
снага, як вугілля в землі
ховалася!

І саме коли
на екрані будов
Прокуда з бригадою
тихо радився,
у залі підводився
галас знов —
такий, що від нього
дрижала нарада вся.

Він виник відразу
і швидко ріс,
як постріл за вухом
росте несподівано.
— Питання серйозне —
промовив Бріз —
боюсь коли так
дожене нас в путі воно!

Бо видко, що хтось
намагається все ж
свідомо на очі
надіть картуза собі,
коли гомонить
з обивательських вез:
— З Німеччини все
і машини, і засоби.

Поперше: — відрізати
биті путі
замість розгортання
шляхів промисловости

це значить — не вірити
нашій меті,
меті — до заводів
відстале село вести.

Подруге: — піднести
імпортний бальянс
з рахунку того,
що ми можемо вивезти,
це значить
країну поставити в транс,
пониживши штучно
реальні можливості!

Крім того: завод наш
технічно зріс,
і я особисто
той зріст розцінюю,
як змогу Німеччині
втерти ніс
і нести, як прапор
партійну лінію.

Проте виконання
деталів дрібних
на наших заводах
не скрізь забезпечено,
і нам доведеться
частину з них
віддати за кордон,
зокрема до Німеччини.

Ніхто проти цього
повстать не міг,
хоч декого в пастці
тримали сумніви,
і він, тарабанячи
пальцями ніг,
собі шепотів:
— чи не надто розумні ви?

Але проти Бріза
Бостон повстає
на цю суперечку
якраз покликаний.
Він вигукнув:
— пляна товариш склав, —
лишилося мало:
візьми та й в_конай!

Та „плянам“ не вірить
наука моя
не те, що ні крихти,
а навіть — ні атому.
За тисячу кубів на зміну
я —
нізачо на світі
не відповідатиму!

Бо чим же вам взяти
Азіятський почин
— напругою: — як це?
— рукою: — якою?
— умілістю: — тобто?
А щодо машин
те саме звичайно
вдесять повторюю!

Єдина країна
із сотні країн,
де щедро росте
математика точности, —
Німеччина! візьме
на себе почин
технічну культуру
як слід і як хоч нести!

Поласть механізми вам вчасно
вона,
ручуся як вінець:
без зайвого галасу.
— А що, коли здрейфить?
на кому вина? —
яхидно гуло
і як дзвін розлягалося.

Та репліка вмерла
з наказу: — „умри!“
і каменем впала
забита й затримана,
коли, розігнавшись,
як поїзд згори,
до залі Прокуда
ускочив нестримано.

Він став серед неї
блідий, як Бостон,
і може стояв би
розгублено довше,

коли б не здригнувся
неначе крізь сон,
себе, як у люстрі
в мовчанці знайшовши!

І він, розірвавши
напружений мир,
спинявся
на кожному
слові:

— Нас партія кличе,
як в бій командир —
чи ж всі ми
до бою
готові?

Я звістку з бригади моєї
привіс —
хай співом
та звістка
лине:

віднині змагання
це наш дивіз,
це гасло
у нас
єдине!

Це нашої сили
гаряча ріка,
будови
небачений
патос.
З варстатом — людина,
з рукою — рука
між нами
почнуть
змагатись.

Ми будем стіною
бригадних лав
змагання,
як прапор,
нести.
Ми труд
перетворимо
в гомони слави,
відваги,
геройства
й чести!!!

Ленінград—Харків
27-VII — 22-VIII-31 р.